

doğaya saygı din felsefesi açısından kısa bir değerlendirme

Metin YASA

Prof.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

I

Bir din felsefesi konusu olarak Tanrı-evren ilişkisini sorun yönüyle ele alırken, aynı zamanda, din felsefesi konuları arasındaki ilişkiye ve uyuma da dikkat etmek gerekir. Bu cümleden olarak, bütüncül ve eleştirel din felsefesi, bir yönüyle, konular arası ilişkisizliğin neden olduğu sonuçları görmeyi kolaylaştıran bir modeldir.¹ Bu bağlamda üzerinde durulması gereken önemli bir konu, kuşkusuz, doğadır; ve bugün bizler artık “belli bir düzen dahilinde birbirini etkileyen kuvvetlerin yer aldığı kompleks bir sistem içinde bulunduğumuzu”² biliyoruz.

Keith Ka-fu Chan’ın, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism” isimli yazısına özel atıfla ifade edilecek olursa, doğa ve çevre algısı konusunda; i. insan-merkezli açıklama, ii. mitolojiden uzak doğa algısı, iii. sanatsal doğa görüşü, iv. bireysel kurtuluş anlayışı, olmak üzere dört tür yaklaşımdan söz edilebilir.³ Bununla birlikte, günümüzde doğa ve çevre algısının din felsefesi bağlamında taşıdığı değer, şu tür bir ifadeyle net olarak görülebilir: Doğanın birliği, Tanrı’nın birliğini anlamaya

yönelik bir tutumu gösterir. Buna karşılık ekoloji, yaşıyan tüm nesnelere dinamikliğini ve bütünlüğünü ifade eder.⁴

II

Bu kısa girişten sonra, şimdi yukarıda sözü edilen yaklaşımları kısaca ele almak istiyoruz:

i. İnsan-Merkezli Açıklama: Bu yaklaşıma göre, insan, doğal çevreden ve diğer canlılardan üstündür. Bu noktada insanın, doğayı ve diğer canlıları kendi yarar ve amacı doğrultusunda kullanımı öne çıkar.⁵ Ancak bu kullanımın, gelişi güzel değil, insan onuruna yakışır biçimde olması gerekir. Bu cümleden olarak, bir örneğini Ömer Hayyam'da gördüğümüz üzere, bir yandan doğaya saygımız var, öte yandan çevre bilincimiz gelişmiş ise insan-merkezli açıklama ancak o zaman bir anlam ifade eder.⁶ Hayyam şöyle der:

*Yeryüzünde yer alan her bir zerre
İmiş, bir güneş yüz ve de alnı zühre
Kolundaki tozu al ve at sevgiyle
Bir nazlının güler yüzüymüş bir kere⁷*

Doğaya olan saygı ve gelişmiş bir çevre bilinci, açıkça anlaşılacağı üzere, yukarıdaki rubaide adeta zirveye ulaşmış görünmektedir.

ii. Mitolojiden Uzak Doğa Algısı: Bu anlayış, pagan animizmine karşı çıkar ve doğada tanrısal ve kutsal nesnelere olanamayacağını öngörür.⁸ Bu öngörünün, bütüncül ve eleştirel din felsefesi açısından taşıdığı eksiklik, bize göre, büyük ölçüde Tanrı'nın içkin yönünü göz ardı etmesinde belirir.⁹ Sade bir örnek, konunun sorun yönünün çözümlenmesine yardımcı olabilir. Eğer, doğaya saygılı olma ve çevre bilinci geliştirme rasyonellik içinde belli bir yere kadar sürdürülecek olursa, bu noktada, mitolojiye düşmeden, kimi İslam düşünürlerinin görüşlerinden yararlanılabilir. Bize göre, "çevrecilerin doğal yaşamın neşesini yeniden keşfettiği"¹⁰ günümüzde, doğaya saygı duymada ve çevre bilinci geliştirmede aşağıdaki ifadeler açıklayıcı görülebilir:

*Evren cisimdir, canının nuru biziz
Evren gecedir, göklerin Ay'ı biziz¹¹*

Yeryüzü canlıdır.¹²

*Ayak bastığın, canlılık pınarıdır
Ay yüzünün döndükçe, gök gibi dön¹³*

iii. Sanatsal Doğa Görüşü: Bu görüş, doğayı, Tanrı ile insan arasında iletişim aracı olarak görür ve genel olarak da Tanrı'yı anlama üzerine odaklanır.¹⁴ S. H. Nasr'a göre,

Böyle bir tutum aynı zamanda bir tabiat sevgisinin doğmasına da yardımcı olacaktır ve bu tabiat sevgisi, modern insanın, tabiata karşı bugün yürürlükte olan saldırgan ve düşmanca tutumunun tam karşıtı olan bir tutumdur.¹⁵

Bununla birlikte, doğaya sanatsal açıdan yaklaşmak, büyük bir olasılıkla, doğanın anlamlılığının onun gizeminden ileri geldiği düşüncesinin anlaşılmasına yönelik açıklayıcı ayrı bir işlev yüklenir.¹⁶

Öte yandan, geleneksel İslam düşüncesi sınırları içinde Mevlana'nın güzel oluşu ortaya koyarken doğa özelinde doğrudan güzel olana işaret ettiğini¹⁷ ve güzellik evreninin farkına varmayı, varlığı bir bütün halinde görmeye bağladığını¹⁸ ayrıca ifade etmek gerekir.¹⁹

Geleneksel İslam düşüncesi sınırları içinde Mevlana'nın güzel oluşu ortaya koyarken doğa özelinde doğrudan güzel olana işaret ettiğini ve güzellik evreninin farkına varmayı, varlığı bir bütün halinde görmeye bağladığını ayrıca ifade etmek gerekir.

iv. Bireysel Kurtuluş Anlayışı: Bu yaklaşım, kurtuluşu ruhsal olarak algılar, bu nedenle de fiziksel ve doğal olanı göz ardı eder.²⁰ Bununla birlikte, doğaya, genelde, salt madde yığını ve okunması gereken bir metin olarak bakmak, bireysel kurtuluş açısından, fazla bir değer taşımaz. Oysa doğayı anlama ve doğayla bütünleşme modern insanın da temel özlemleri arasında yer almaktadır. Çünkü geçmişte olduğu gibi, günümüzde de doğanın, insanlara vereceği bir takım mesajların olduğu yadsınamaz bir gerçektir.²¹ Bireysel kurtuluş açısından aşağıdaki ifadeler anlamlı görülebilir:

*Doğa, bahçedir; yaratırlarsa güller gibidir
Tüm güller, salmaz aynı kokuyu²²
Onun gül bahçesinde, deste güller derdiler.²³*

III

Sonuç olarak, sade ve sıradan bir iş yaparken bile en ince ayrıntısına kadar tasarımılayan bir anlığa sahip

olan insana, doğal olanla ve çevreyle ilgili bir sorunu çözmeye ne düşünüyorsun şeklinde bir soru sorulsa, bu insanın, belki de bize verecek açıklayıcı ve doyurucu bir cevabı yoktur. Eğer bu iddia doğru ise bizler, doğa ve çevre sorunlarına karşı yeterince sorumlu değiliz demektir.

Değil mi ki içinde yaşadığımız doğa hepimize emanettir, öyleyse, bütüncül ve eleştirel din felsefesi sınırları içinde, doğaya saygı, yalnızca insanın bakış açısına bağlı bir yaklaşım içinde gelişmemelidir. Öyleyse, Tanrı-evren-insan arasındaki birliğin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum, açık konuşmak gerekirse, “tüm evrende, O’ndan başkası yoktur.”²⁴, “alem bütünüyle O’dur, göz gerek”²⁵ türü ifadeler eşliğinde, doğal olanla ve çevreyle ilgili sorunların önüne geçilebilecek bir oluşuma da kapı aralayabilir.

Bütüncül ve eleştirel din felsefesi, Tanrı-evren ilişkisi bağlamında, ileri düzeyde doğaya saygı duymayı ve çevre bilinci geliştirmeyi öngörür. Bu öngörü içinde, yalnızca Tanrı’nın gereği gibi anlaşılması söz konusu olmaz, aynı zamanda, doğaya ve çevre sorunlarına ilişkin farklı anlamların keşfine de ışık tutulmuş olur.

Dahası; bütüncül ve eleştirel din felsefesi modeli, doğayı, Tanrı ile insan arasında açıklayıcı bir araç olarak görme eğilimindedir. İlgili model, bu haliyle, insanın doğayı acımasızca kullanmasını bir çelişki olarak görür.

Yine bu cümleden olarak, bütüncül ve eleştirel din felsefesi modeli, insanın, doğaya, doğaya yaraşır bir biçimde saygı duymasını, aynı zamanda, Tanrı’ya hizmetin bir parçası olarak öne çıkarır. Bu durum, doğayı ve çevre sorunlarını anlamaya yönelik, bir yandan içe dönük, öte yandan dışa yönelimli derin düşüncelerin oluşmasına neden olur. ■

notlar

- ¹ Bkz.: Metin Yasa, “Bütüncül ve Eleştirel Din Felsefesi Modeline Doğru”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünün Düzenlediği Türkiye’de Felsefenin Geleneği ve Geleceği Sempozyumu, (24-26 Mart), İstanbul, 2010 (Sunulmuş ve yayına hazır bildiri).
- ² Frederic Vester, **Ekolojinin Anlamı: Evrendeki Bütünsellik Ağının Kavranması**, çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 22.
- ³ Bkz.: Keith Ka-fu Chan, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism”, http://74.125.77.132/search?q=cache:KjYXAss4iEAJ:www.lmcfood.dk/fileadmin/lmc_files/food/Naturephilosophy_Perseminar.pdf+beauty+nature+philosophy&hl=tr&ct=clnk&cd=35&gl=tr/

(Erişim: 23.08.2009).

- ⁴ Bkz. Keith Ka-fu CHAN, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism”, (Web); krş.: Metin Yasa, “Doğa İle Bütünleşmek: Ömer Hayyam’ın Rubailerinde Doğa Bilinci”, **Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu**, 15-16 Mayıs, 2008.
- ⁵ Bkz. Keith Ka-fu Chan, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism”.
- ⁶ Metin Yasa, **Hayyam’ın Rubailer: Din Felsefesi Açısından Bir Çözümleme**, Elis Yayınları, Ankara, 2009, s. 101.
- ⁷ Bkz.: Yasa, **Hayyam’ın Rubailer: Din Felsefesi Açısından Bir Çözümleme**, s. 122.
- ⁸ Bkz.: Keith Ka-fu Chan, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism”.
- ⁹ Krş. Metin Yasa, “Bir Modern Ahlak Sorunu Olarak Ekolojik Sorumluluk ve Doğal Çevreyi Anlama ve Korumada İnsana Düşen Yükümlülük”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin düzenlediği **Modern Çağda Ahlak Sempozyumu** (7-8 Mayıs), Konya, 2010. (Sunulmuş ve yayına hazır bildiri).
- ¹⁰ Bkz. **Part II: Living Beauty**, <http://www.personal.kent.edu/~jwattles/beauties2.htm> (Erişim: 06.02.2009)
- ¹¹ Mevlana, **Hz. Mevlana’nın Rubailer**, çev. Şefik Can, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, II / 1519.
- ¹² Mevlana, **Hz. Mevlana’nın Rubailer**, çev. Şefik Can, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, I / 268.
- ¹³ Mevlana, **Hz. Mevlana’nın Rubailer**, I / 302.
- ¹⁴ Bkz. Keith Ka-fu Chan, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism”.
- ¹⁵ Bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, **İnsan ve Tabiat**, çev. Nabi Avcı, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 116.
- ¹⁶ Bkz. **Part II: Living Beauty** <http://www.personal.kent.edu/~jwattles/beauties2.htm/> (Erişim: 06.02.2009)
- ¹⁷ Metin Yasa, **Rubailer Işığında Mevlana’da Aşk ve İşlevi**, Elis Yayınları, Ankara, 2010, s. 47 vd.
- ¹⁸ Yasa, **Rubailer Işığında Mevlana’da Aşk ve İşlevi**, s. 61vd.
- ¹⁹ Bu bağlamda anılması gereken önemli bir husus da güzellik kanıtıdır. Bu konuda açıklayıcı kimi çıkarımlar için sözcülimi bkz. Metin Yasa, “Güzellik Kanıtı ve Taşıdığı Felsefi Değer”. **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl, 8, Sayı, 18, 1-16, Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, 2004.
- ²⁰ Keith Ka-fu Chan, “Nature Philosophy Christianity, Buddhism and Confucianism”.
- ²¹ Sözcülimi bkz.: Sadık Kılıç, **Tabiattaki Metafizik ve Guenon’un Doğu Metafiziği**, Akçağ, Ankara, 1995, s. 22; Mehmet Bayrakdar, **İslam ve Ekoloji**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 84vd.
- ²² Evhadüddin-i Kirmani, **Rubailer**, çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, 1094. Rubai.
- ²³ Kirmani, **Rubailer**, 722. Rubai.
- ²⁴ Mevlana, **Hz. Mevlana’nın Rubailer**, II / 1589.
- ²⁵ Mevlana, **Hz. Mevlana’nın Rubailer**, I / 882.